

РЕАЛЬНИЙ ТА ВІРТУАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙ ФІНАНСІВ

© Алексєєв І.В., 2006

Розглянуто функції фінансів і доведено необхідність зміни цього підходу на такий, в якому будуть досліджуватися функції органів, що працюють у фінансовій сфері.

This article devoted problems of finance function. Author proves that problem needs regard as function of financial institutions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансові ресурси є одним з визначальних факторів успішності підприємницької діяльності. Однак фінансово-економічний механізм підтримання підприємництва впливає лише в остаточному підсумку через фінансові потоки, але спочатку формуються відповідні цим потокам фінансові відносини. Останнім часом більше уваги приділяється саме фінансовим потокам – остаточному результату взаємодії суб’єктів господарювання, тобто зовнішньому прояву відносин між підприємцями, а також їхніх відносин з державними фінансовими органами (бюджетними та позабюджетними фондами). Проте важливим залишається й питання щодо змісту відносин, які встановлюються під час розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів (насамперед, прибутку). У теорії фінансів усталився такий підхід до розгляду розподільних і перерозподільних фінансових відносин, згідно з яким вони реалізуються через функції фінансів. Тобто функції фінансів розглядають як деяку сукупність відносин, внаслідок встановлення яких і відбуваються розподільні операції. Важливо відзначити, що для ефективного підтримання підприємницьких структур необхідно не лише констатувати наявність певних фінансових потоків чи прогнозувати й планувати їхні напрями та обсяги, але також визначати зміст і характер окремих напрямів фінансової взаємодії підприємців та підприємств між собою та з державними органами. Необхідність з’ясування змістовного підґрунтя для встановлення фінансових відносин і формування функцій фінансів становить загальну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання проблеми. Традиційно у вітчизняній науковій літературі вважають, що сутність фінансів проявляється через дві їхні основні функції, а саме розподільну та контрольну [1–4]. Посилання на навчальну літературу є цілком виправданим, оскільки цю проблему давно вже сформулювали, визначили певні розв’язки і вважають цілковито вирішеною.

Розподільна функція проявляється під час розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП). По-перше, у сфері матеріального виробництва створюються так звані основні або первинні доходи, до яких належать: прибуток – для юридичних осіб, тобто суб’єктів господарювання, і заробітна плата – для фізичних осіб, тобто працівників сфери матеріального виробництва. По-друге, через податкову та бюджетну системи первинні доходи перерозподіляють на користь держави та бюджетної сфери, внаслідок чого утворюються вторинні або похідні доходи, до яких належать кошти бюджетних та позабюджетних фондів, що спрямовуються на утримання установ та організацій бюджетної сфери, зокрема для виплати заробітної плати працівникам, а також виплати різних видів пенсій, утримання, допомоги, надання безкоштовних послуг. Питання реалізації розподільної функції фінансів детальніше розглядають у контексті державних фінансів [5–6],

зокрема формуванні податкових потоків, а також спрямуванні фінансових ресурсів на соціальні програми [7]. Важливим для підприємницьких структур є напрям формування фінансових відносин на рівні окремих підприємств, зокрема транснаціональних корпорацій [8–10]. Контрольна функція проявляється в контролі за розподілом валового внутрішнього продукту за відповідними фондами та витрачанням їх за цільовим призначенням.

Розподільча та контрольна функції фінансів реалізуються через фінансовий механізм, що являє собою частину господарського механізму.

Таким є традиційний погляд на досліджувану проблему.

Цілі статті. Проблемою дослідження у статті є з'ясування сучасних поглядів на функції фінансів і спроба дати таке визначення цієї категорії, яке б максимально відображало її зміст відповідно до стану економіки та фінансової сфери України після реалізації ринкових реформ.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Люди виконують багато різноманітних дій для досягнення певних результатів. Узагальнюючи певні комплекси дій, вони назвали їх функціями, тобто відособленими за змістом групами дій, що у сукупності вирішують певну частину поставленої проблеми. Спочатку таке виокремлення функцій вимагалось лише для управління виробництвом, де із зростанням масштабів людської діяльності усе більшого значення набувала координація виконання виробничих, а відтак також управлінських операцій. Виникла потреба узгодження змісту й послідовності дій окремих виконавців, планування та організування діяльності груп осіб, контролювання та аналізу діяльності виробничих підрозділів (основних, допоміжних і таких, що забезпечують), заохочення окремих працівників та колективів в індивідуальних та колективних результатах праці. Саме у такий спосіб, послідовно уточнюючи зміст управлінської діяльності, розвинули засади управління, зокрема сформували функції менеджменту.

Подібно до своєї виробничої діяльності, люди перенесли поступово деякі ознаки управління на інші сфери життя, зокрема особистого, де планування набуло доволі великого поширення, що відобразилося, зокрема, у використанні різних засобів (від календарів та шкільних щоденників до ділових щотижневиків) для запису поточних та перспективних справ, особистих та службових контактів тощо. Планування та контролювання діяльності стало для людей цілком природним явищем, а тому його почали переносити на інші сфери. Більше того, люди почали начебто наділяти певні суспільні явища і процеси характеристиками, що прийняли для своєї діяльності. Реальна діяльність людей для досягнення певних результатів замінюється віртуальним, нібито самостійним діянням уявної системи відносин і виконанням нею певних функцій. Побудована у теоретичний спосіб система відносин між людьми та організаціями стала самостійним суб'єктом, нібито здатним до виконання функцій. Тобто в уяві людей виникла деяка “об’єктивна” суспільна реальність, здатна досягати незалежних від волі людей результатів за рахунок виконання своїх функцій. Саме у такий спосіб можна пояснити категорію “функції фінансів”. Спочатку люди узагальнили невідомі доти явища у сфері специфічних економічних відносин грошового характеру як фінансові, наділили їх певними ознаками, подібними до комплексів дій самих людей і назвали їх функціями. Потім виникла потреба зіставити ці виконувані функції з певними суб'єктами фінансового діяння, через що було необхідно їх структурувати і визначити таку структуровану сукупність як “фінансову систему”.

Загально визнано, що фінанси виконують розподільну і контрольну функції. Якщо перша полягає у розподілі та перерозподілі фінансових ресурсів (для різних рівнів господарської системи ресурси ці по-різному називають, проте головним у нашому дослідженні залишається узагальнювальне поняття “фінансових ресурсів”), то друга – у контролюванні цього розподілу та перерозподілу. Задамо собі запитання: чи можуть фінанси як економічні відносини реально здійснювати розподіл, перерозподіл, контролювання, тобто функції, притаманні діям людей – конкретних виконавців? Можна уточнити, а чи здатні будь-які відносини, що об’єктивно існують, виконувати дії, які мають певні наслідки від таких відносин? Щодо “будь-яких” відносин відповідь буде, мабуть, негативною. Навряд чи наділятимуть характеристиками “функцій” відносини з

приводу спільного володіння, використання та розпорядження майном. Тут доволі консервативна сфера людської діяльності закріпила функції за конкретними власниками, орендарями, користувачами та іншими юридичними та фізичними особами. Так само і щодо інших сфер людської діяльності, де реальні функції людей не підміняють діянням віртуально побудованих систем та відносин. Сфера фінансових відносин теж є консервативною в доброму розумінні цього слова. Консервативна – це сфера, стабільна за своїми характеристиками, для якої не є характерними швидкоплинність зміни понять та побудови внутрішніх зв'язків.

Водночас варто звернути увагу на те, чому саме фінанси наділені такими функціями. Сама по собі фінансова сфера охоплює життєдіяльність кожної людини у певному суспільстві. У межах країни мало хто може бути поза дією фінансової системи, поза фінансовим впливом. Навіть якщо людина не усвідомлює своєї причетності до фінансової взаємодії з іншими членами суспільства (наприклад, дитина чи неосвічена людина), то це абсолютно не означає, що вона перебуває за межами таких відносин. Аналогією в фізичному середовищі є, наприклад, усвідомлення або неусвідомлення того факту, що увесь Всесвіт пронизують електромагнітні хвилі. Мабуть, на таке сприйняття фінансів можна посилаючись, пояснюючи явище наділення їх такими характеристиками, як функції. Інакше кажучи, усвідомлення всеохопного характеру фінансів призвело до певної їхньої “фетишизації”, до певного відмежування цієї сфери людських відносин від суб'єктивного чинника, яким є насамперед працівники фінансових органів, кредитних установ та інших причетних до цієї діяльності владних структур. Участь останніх (законодавчих та виконавчих органів влади) у фінансовій діяльності може бути частиною пояснення того бажання конкретних людей, що виникає, дистанціюватися від явищ, за які треба відповідати (інфляція та дефляція, девальвація та ревальвація, дефіцит і профіцит тощо). Адже, незважаючи на напрям змін у фінансовій сфері, громадськість може оцінювати їх водночас як позитивно, так і негативно (наприклад, різним є ставлення експортерів та імпортерів щодо тенденцій зміни курсу національної валюти, оскільки різними є їхні інтереси). Отже, можна говорити про об'єктивність всеохопності фінансових відносин та суб'єктивність прагнень окремих людей щодо надання громадськості впливу цих відносин на добробут, на ставлення людей до влади, яка визначає характер фінансових відносин в країні, між окремими верствами суспільства тощо.

Говорячи про сприйняття фінансів, можна проводити також аналогію із сприйняттям ринкової економіки на певних етапах її розвитку, коли і вчені, і практики вважали ринок саморегульованим, самодостатнім для встановлення певних пропорцій у виробництві та споживанні, таким, що здатний у деякий самоорганізуючий спосіб впорядковувати національні економіки. Сьогодні такі погляди вважають неправильними, а реальним свідченням їхнього спростування є зростання державної участі в регулюванні економіки. І це характерно не лише для економік окремих країн, а й для таких об'єднаних економічних угруповань, якими є Європейський Союз, Північноамериканський спільний ринок, інші міждержавні економічні об'єднання. Там економічними питаннями займаються не лише національні уряди, а ще й наднаціональні органи управління. Отже, концепції некерованого економічного розвитку залишилися у минулому. А це вимагає перегляду і тих стереотипів, які закріпилися у свідомості людей, проте потребують зміни задля покращання управління різними сферами економіки.

Отже, з одного боку, ми пропонуємо визнати всеохопність фінансових відносин, що дає змогу говорити про деяку “надсферу”, яка інколи за межами людського розуміння. З іншого – відзначається прагнення “фінансистів” відвести від себе вогонь критики за наслідки дій влади у фінансовій сфері, що є мотивом для “фетишизації”, коли усе негативне можна списати на “непереборну силу” деяких “фінансів”, що нібито виконують самостійні, незалежні від людей функції. А виконання цих функцій і призвело до небажаних наслідків, хоча винних немає, “винними” залишилися “відносини” (до яких причетний кожен, а отже, кожний є винним). Підсумовуючи відповіді на поставлені вище запитання, можна сказати таке. Тільки люди можуть виконувати реальні функції, а явища і побудовані людьми схеми та системи певних відносин, ніяких функцій, тим паче свідомо (хто має усвідомлювати від імені гіпотетичної системи?), виконати не можуть. Якщо й можна посилаючись на певну систему відносин, то лише як на наслідок

побудованих людьми стосунків через правову та адміністративну складові впливу на суспільство, на суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Отже, реальна схема взаємодії учасників фінансової системи (незалежно від ланки) виглядає так: “встановлення державними (або корпоративними) органами фінансових цілей – виконання фінансовими органами (або підрозділами корпорацій чи підприємств) наданих державою (чи керівництвом) функцій – реакція юридичних та фізичних осіб (підрозділів, виконавців) на впливи фінансових органів (підрозділів) – фінансові результати”.

Однак треба ще з'ясувати й таке питання: чи варто взагалі послуговуватися категорією “функції фінансів”, а якщо так, то яке змістове навантаження на нього покласти?

Необхідність описання певних явищ вимагає доступного їхнього тлумачення. Через це не лише в економіці послуговуються певними умовними схемами, зрозумілими (радіше традиційними) поняттями, хоча фахівці заздалегідь розуміють деяку невідповідність між реальним станом речей та моделлю унаочнення їхніх взаємозв'язків. Такий підхід може бути корисним навіть як певний етап на шляху усвідомлення змісту явища, а також для доступного усім фахівцям способу спілкування під час його описування. Тобто не варто відмовлятися від вироблених роками категорій, якщо вони виконують свою роль у теоретичному і практичному житті певної сфери людської діяльності. Ці категорії дають змогу розвивати наші уявлення про механізми фінансової взаємодії держави з суб'єктами господарювання. Інакше питання – необхідність уточнення наших уявлень відповідно до розвитку науки і фінансової практики.

З позицій теорії управління, що набула розвитку, необхідно чіткіше сформулювати зміст “функцій фінансів”, оскільки він не відповідає вповні поняттю “функція управління”. Адже в управлінні організаціями встановлюється чітка взаємозалежність між керівною та керованою системами, що певною мірою опосередковується функціями управління (менеджменту). Реалізуються такі відокремлені сфери людської діяльності завдяки методам управління. У фінансах ситуація виглядає зовсім інакше. Відсутні керівна та керована системи, функції не продовжуються реалізацією методів управління, та й самі по собі фінанси як економічні відносини не можуть приймати будь-яких рішень, що є продуктом управління організаціями. Тобто є певна невідповідність у порівнюваних системах за умови, що терміни, якими послуговуємося, до певної міри збігаються. Зважаючи на наведені міркування, не варто для подальшого вдосконалення системи управління фінансовою сферою використовувати таку категорію, якою є “функція фінансів”. Дотримання цієї термінології лише гальмуватиме покращання функціонування сфери фінансових відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки дослідження проблеми, пов'язаної з категорією “функції фінансів”, варто зазначити, що розглядалось значно більше категорій, ніж передбачалося спочатку. Такі з них, як категорія “фінанси”, є висхідними, тобто передують досліджуваній категорії. Інші, як, наприклад, “функції фінансових установ”, є похідними. Однак в результаті необхідне певне переосмислення змісту навіть традиційних категорій, їхнього призначення та ролі.

Варто відзначити, що перегляд усталеного ставлення до функцій фінансів на користь функцій суб'єктів, які реально працюють у фінансовій сфері, вимагає надалі дослідження й уточнення змісту таких функцій з позицій теорії управління. Адже уявні дії “фінансів” у реальному економічному житті виконують цілком конкретні юридичні та фізичні особи, певні фінансові установи та їхні працівники. Саме їм доручають планування й організування фінансової сфери, отже, від них залежить формування фондів фінансових ресурсів, а також їхній розподіл та використання.

1. Василик О.Д. *Теорія фінансів. Підручник.* – К., 2001. 2. Опарін В.М. *Фінанси (загальна теорія).* – К., 1999. 3. Романенко О.Р. *Фінанси: Підручник.* – К., 2004. 4. *Фінанси: Учебник для вузов / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской, Б.М. Сабанти.* – М., 2000. 5. *Державні фінанси: Навч. посібн. / Під ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника, В.Н. Суторміної.* – К., 1991. 6. Василик О.Д. *Державні фінанси України: Навч. посібник.* – К., 1997. 7. Сало І. В. *Фінансова система України та перспективи її розвитку.* – К., 1995. 8. *Фінанси підприємств: Підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін.* – 5-те вид., перероб. та допов. – К., 2004. 9. Партин Г.О., Загородній А.Г. *Фінанси підприємств: Навч. посібник.* – Львів, 2003. 10. Суторміна В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С. *Фінанси зарубіжних корпорацій.* – К., 1993.